

Szőnyiné Szerző Katalin

Égi és földi csillagok erőterében. Ábrányi Kornél Liszt-portréja 1873-ból

Bibliográfiai adatok:

Szerző: Szőnyiné Szerző Katalin

Cím: Égi és földi csillagok erőterében. Ábrányi Kornél Liszt-portréja 1873-ból

Kiadás adatai: Budapest: Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály, 2022

Publikálás dátuma: 2022. január 9.

DOI-azonosító: 10.23714/mzo.015

DOI-hivatkozás: <https://doi.org/10.23714/mzo.015>

Licenc: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Verzió: 1.0

SZÖNYINÉ SZERZŐ KATALIN

ÉGI ÉS FÖLDI CSILLAGOK ERŐTERÉBEN. ÁBRÁNYI KORNÉL LISZT-PORTRÉJA 1873-BÓL

A BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténet Osztály által rendezett „Magyarország zenetörténete a 19. században” című konferencián (2022. december 19.) elhangzott előadás írásos változata.

Kedves Kollégák, kedves Barátaim!

„Vigyázzon Ábrányival”, figyelmeztetett egyszer szakiskolás koromban a Széchényi Könyvtár folyosóján Németh Amadé. „Nagyon jól ír, de túl sokat dolgozott a sajtónak. Mindig az a fontos neki, hogy *ott legyen*, ahol történik valami. Majd hírt is adjon róla, lehetőleg gyorsan: kis színeset.”

„Olvassa csak nyugodtan Ábrányit”, nyugtatott meg egyszer Legány tanár úr. „Adatait kontrollálni kell, mint mindenki másét, de nem csak *ott volt, ahol történt valami*, hanem maga is *csinálta* a történelmet. A 19. század egyik legkitűnőbb elméje. Kodály előtt járt a zenei nemzetnevelésben.”

Amikor két ünnepeltünk, Legány Dezső és Németh Amadé Ábrányiról szóló vélekedését megidézem, máris a közepébe csöppentünk egy tudománytörténeti vitának, mely a 200 éves Ábrányi Kornél elhallgatott életművét igyekszik rehabilitálni, és az őt megillető nemzeti panteonba helyezni. Liszt és Ábrányi kapcsolata egész könyv témája lehetne. Átfogó elemzés helyett most egyetlen munkáját nézzük meg közelebbről, mely nagyon is tudatos, évek óta tartó, sokak összefogására épülő tervezésnek köszönhetően 1873. november 9-én, Liszt *Krisztusának* pesti bemutatóján került a közönség kezébe.¹

Liszt Ferenc első magyar életrajzáról van szó, mely 26 oldal terjedelmével egy Lisztnél csupán 11 évvel fiatalabb kortárs, Ábrányi Kornél tollából, több évtizedes barátság, közös beszélgetések, levelezés, 1860 óta a *Zenészet*i Lapok számára gyűjtött hazai és külföldi tudósítások birtokában mindenki másnál elevebb képet rajzolt a Mesterről, aki 50 éves művészi jubileuma megünneplésére 1873. október 30-án érkezett Budapestre. Az alkalmi kiadványnak, melyben az életrajz kijött, része volt még Ábrányi *Krisztus oratórium*ról szóló rövid zenei elemzése is, továbbá ugyanott a fiú, Ábrányi Emil fordításában az eredeti latin szöveg mellett futó magyar fordítás, mely az oratórium teljes magyar szövegét közzétette. Elmondható, hogy a Rózsavölgyi és Társa gondozásában kihozott műsorfüzet méltó és

¹ [ÁBRÁNYI Kornél, id.:] *A Krisztus oratórium szövege és ismertetése. Liszt Ferenc életrajza s félszázados művészi működése. Az 1873-ik évi november 8-9-ik és 10-én Pesten tartott jubileumi ünnepély alkalmára írta és szerkeszté id. Ábrányi Kornél.* (Pest, [1873]), 48. l. (Az oratórium szövegét Ábrányi Emil fordította.)

elegáns tartalmi hozzájárulás volt az európai sajtót is bevonó, egész országot megmozgató hazai Liszt-ünnephez. A tömegeket vonzó ünnepi eseménysor ugyanakkor Apponyi Albert, Királyi Pál és művészbáratai zseniális gondolatpárosításával mintegy felvezető fesztiválja volt a november 17-én bejelentett várostörténeti eseménynek: a kétpólusú Osztrák-Magyar Monarchia bécsi párjának, a Pest, Buda, Óbuda egyesítésével *életre hívott* magyar főváros megszületésének.²

A diplomáciai csúcsesemények 1873 novemberében még egy jelentős eseményre futottak ki: november 28-án Ferenc József Bécsben történt császárrá koronázásának 25 éves jubileumára szintén ünnepekkel emlékezett az ország. Délelőtt a Budai Várban, az Udvar jelenlétében zajló fényes külsőségek, este a Nemzeti Színházban tartott díszelőadás kíséretében.³

A főváros kulturális és diplomáciai eseményeinek forgatókönyve jó előre ismeretes lehetett Ábrányi Kornél számára. Ő volt a Liszt 50 éves művészi jubileumát szervező bizottságnak a jegyzője. Hat évvel a kiegyezés után világos volt, hogy patikamérlegesen kell kimérnie minden mondatát, hogy a dualizmus kori Monarchia érzékeny diplomáciai egyensúlyai ne sérüljenek, de közben azért Liszt óhajtott vezető szerepe se képezze vita tárgyát az országgyűlés által csak nemrég megszavazott Zeneakadémia élén. S amennyire könnyítette, legalább annyira nehezítette is a feladatot, hogy az élő Liszt Ferencnek is meg kellett felelnie, akit Ábrányi 1843 óta zongoraművészként is, karmesterként is rendszeresen hallhatott, életéről, terveiről, nézeteiről szinte az első kézből értesülhetett.

Ábrányi Liszt-életrajza, mint korai 19. századi előzmény, fontos minta és forrás volt a későbbi Liszt-kutatás számára. Kérdésként többször is fölmerült: túl kevés életrajzi adat állt-e Ábrányi rendelkezésére még 1873-ban, vagy tudatosan nem szólt olyan általa ismert tényekről, melyekkel esetleg irritálhatta volna a bécsi hatalmi köröket. De kezdjük a legelőjén.

Ábrányi rövid, másfél oldalas általános bevezetésében már az első mondatokban feltűnik, hogy egy olyan nagy művész működését és jelentőségét akarja a félszázados jubileum alkalmából „ecsetelni”, azaz a festészet, grafika eszközeit is mintegy „foltszerűen” alkalmazva érzékeltetni, akinek „már életében kijutott a halhatatlanság babérkoszorúja”.

Az életrajz első mondata lexikoncikk-szerű tömörséggel mondja el: „Liszt Ferenc 1811. október 22-én született Magyarországon, Sopron megyében, Raiding faluban, közel Sopron városához.” – Ábrányi nem Doborjánként jelöli meg Liszt szülőfaluja nevét, hanem német nevén, Raidingként. Feltehetően Lisztől is így hallotta. Osztrák kollégák kérésére egyszer 1811-es térképek után kutattam az OSZK térképtárában: van-e olyan magyar térkép, mely 1811-ben Doborjánként írja le Liszt szülőfaluját. Nem találtam ilyet. Sopron, Kismarton Léka, Fraknó közelségében Raiding magyaros formája Rájdíng volt. Á-val és j-vel. Csak a kiegyezés után terjedt el a Doborján helységnév, mondták a térké-

2 Lásd LEGÁNY Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon, 1869-1873* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976), 171-180., 251.

3 Az Erkel Ferenc által ez alkalomra írt *Hymnus* forrásait és ősbemutatója történetét lásd LEGÁNY Dezső: *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük* (Budapest: Zeneműkiadó, 1975), 97. No. 63.

pészek. - Elvileg 1873-ban Ábrányi már nyugodtan Doborjánként is megnevezhette volna Liszt szülőfaluját, de nem teszi. Nem kívánt már az első mondatával is vitát ébreszteni.

Liszt 1811-es születési évéről Ábrányi ámulattal fejti ki, milyen csodálatos égi és földi tünemények voltak a jelei, hogy a történelem kizökkent a rendes kerékvágásából. Napoleon nevét Ábrányi nem írja le, csak nem titkolt rokonszenvvel írja körül: egy világhódító, egy meteorszerű lángész jött le a földre, aki kezének egy mozdulatával „döntött népek és államok sorsa fölött.” S az égen háromezer év vándorlás után ismét megjelent egy csodálatos üstökös, mely századokkal előbbre vitte a tudomány fáklyáját. Mindezek a csodák az isteni hatalom „intéző kezeivé” váltak, írja.

Ábrányi 19. századi szépprózája tárgyához illően emelkedett, gondolatgazdag, szókinccse a legnagyobb remekírókon pallérozódott mives magyar nyelv.

Liszt szüleiről és gyermekkoráról milyen források állhattak rendelkezésére? Első helyen is Liszt saját személyes visszaemlékezése, mely apjáról, Esterházy II. Miklós uradalmi hivatalnokának, Liszt Ádámnak (1776-1827) az életviteléről, zenei előképzettségéről szólhatott. Ábrányi fontosnak találja megjegyezni, hogy a zongora- hegedű-, gordonkájátekban kitűnő édesapa tudomása szerint „előkelő magyar nemesi családból” származott, s név szerint nem említett édesanyja valódi „őrangyal” volt.

Az Esterházy családi archívumban Fraknón őrzött levéltári forrásokról, melyek a Liszt felmenők múltjáról, alkalmazási feltételeiről, javadalmazásukról hírt adhattak volna, Ábrányi Kornél látszólag nem tud, s más zenetörténeti tárgyú írásaiban sem találjuk nyomát, hogy az ország leggazdagabb zenei hagyatékában, Kismartonban vagy Fraknó várában a hazai főúri zenélés leggazdagabb forrásaiban kutatott volna. A Doborjánhoz közeli Kismarton zenei életének két nemzetközi rangú nagymestere, Haydn és Hummel ugyan megjelenik jelzésképpen Liszt gyermekkorának háttérében, de Ábrányi nem vet számot azzal, hogy mint udvari zenei alkalmazottak – Haydn 1809-ben elhunyt, Hummel pedig 1811-ben épp elhagyta az udvartartást – ők ketten már nem lehettek élő módon jelen a gyermek Liszt zenei nevelésében.

Szinte jelképes lehetne, hogy Liszt Ádám háromévi atyai zongoratanítás után a szülőföldön, Sopronban és Pozsonyban léptette fel elsőként a fiát. A gróf Eszterházy Mihály pozsonyi palotájában történő bemutatkozás oly annyira sikeres volt, hogy öt magyar főúr hat évre elkötelezte magát a gyermek Liszt taníttatására. Az életrajzban itt hirtelen megszaporodnak a Liszttől hallott nyilvánvalóan személyes értesülések. Ellentét volt az apa és az anya között: Liszt édesanyja egyházi pályára szánta a fiát, s bizonytalannak érezte az apa által vágyott művészi pályát. A fiú végül maga döntött. Ábrányi idézi a 9 éves gyermeket: „Legyen meg Isten akarata; az több a véletlennél, ami velünk Pozsonyban történt, s ahol az angyalok intenek magukhoz, ott az ember fia ne késedelmezzék...”

Liszt Beethoven iránti rajongása a Liszt-életrajzok visszatérő motívuma. Ábrányi, mint aki Liszttől magától hallotta, először egy Beethoven lakásán megtörtént nem datált 11 éves kori első vizit, majd másodszer a Mester 1823. április 13-ai személyes megjelenésének történetét mondja el; Liszt bécsi búcsúhangversenyén. Szinte egy riporter lelkesedésével írja le a nyilvánvalóan Liszttől hallottakat. Ez évtől datálódik voltaképpen művészi pályája, írja Ábrányi, hiszen az 1873-as pesti 50 éves jubileum is a Beethoven-kapcsolatra vezethető vissza. Lisztet egész életén át vezették a Beethoven meglátogatása alkalmával

hallott szavak, amikor a Mester a szívére kötötte, hogy „a művészet nagy horderejű ügyét soha el ne válassza az emberiség szent érdekeitől.” Mintha egy Mester és tanítvány közötti valóságos beavatási szertartás aprólékos részleteit hallanánk. „Liszt még a mai nap is szent áhitattal emlékezik ama jelenetre, hol mint 11 éves gyermek szemtől szemben állott a legnagyobb zenészeti géniusszal, ki valaha e világra született.” – írja.

S ezek után értetlenül olvassuk a következő műutazás történetét Dél-Németországban, miközben előtte kimarad négy fontos pest-budai koncert említése 1823 májusából, melyek során Liszt – édesapja szavaival – először deklarálta a műsorlapokon, hogy „Magyar vagyok”.⁴ Ezek a hangversenyek szintén valóságos indokai lehettek az 50 éves hazai jubileum megünneplésének. De ugyanakkor talán mindenki előtt ismeretesebbek voltak, vélhetően Ábrányi, s dicsőségük felemlegetésével nem akarta homályba borítani a bécsi Beethoven-találkozások emlékét.

Nincs itt elegendő időnk, hogy Ábrányi gondos biográfiáját mondatról mondatra elemezzük.⁵ Az összkép mindenképpen találó, és arányosan, helyesen alkotja meg az egyes városok, Párizs, Genf, Milánó, Weimar, később Róma és a közelében élő személyek, szülei, barátai, szerelmei, riválisai, mecénásai szerepét Liszt életművében. Villámcsapásként érte a hír, szólal meg ismét a riporter Ábrányi írásában, mikor 1838 tavaszán Pest, „hazája virulásnak indult fővárosa egy vésteljes kiáradás következtében az inség és pusztulásnak” volt kitéve. 1873-hoz képest 35 évvel korábban, az ifjú virtuóz jótékony célú bécsi hangversenyeivel, mintegy 24 ezer forint bevételével támogatta az árvízkárosultakat. Pest város ekkor írt köszönő levelével, Liszt személyes meghívásával, 1838-ban kezdődött el Liszt és Magyarország intézményes kapcsolata.

E ponttól Ábrányi, bár vasmarokkal fogja össze az életrajz és az életmű, a világot járó koncertező virtuóz, az író, zeneszerző, tanár életművének elemző ismertetését, fő szál marad mindvégig a hazájához való kapcsolat. S Ábrányi Magyarországhoz való őszinte ragaszkodásában látja és láttatja Liszt legfőbb érdemeit. Miközben sem a múltból, sem a kortársak közül egyetlen nagy magyar zeneszerző nevét sem említi meg, sem Erkel, sem Mosonyi neve nem kívánczik a tollára, úgy látja, hogy „a magyar név széles mérvű elterjedése s népszerűsítésének szempontja” tekintetében „Liszt oly nagy szolgálatot tett nemzetének, melyért egymagáért kiérdemelheti legméltóbb elismerését”. A hazai műzenei termésből is csupán egyetlen zeneművet emel ki, s ez a „Rákóczy”, melyet más írásaiban Ábrányi egyenesen „közvagyon”-ként értékel, s itt „Páratlan nemzeti indulónk”-ként emleget. Liszt tolmácsolásában a Rákóczy mellett „szebbnél szebb népdalaink szellemét, leköti érdekességét és semmi más zenével össze nem hasonlítható sajátságát ő ismertette meg először” a világgal, s „tény, hogy a külföld a magyar nyelv, irodalom és költészet iránt legelőször is zenéje nyomán kezdett érdeklődni. E téren pedig épp Liszt volt a leghatalmasabb szónok és agitátor”, írja Ábrányi, „mert oly nyelven beszélt, melyet az egész világon megértettek.”

4 SEBESTYÉN Ede: *Liszt Ferenc hangversenyei Budapesten. Hat évtized krónikája* (Budapest: Liszt Ferenc Társaság, 1944), 10–12..

5 A Liszt-kutatás elfogadott hazai Liszt monográfiája Alan Walker Rácz Judit fordításában kijött *Liszt Ferenc I-III* kötete, mely 1986, 1994, 2006-ban az EMB kiadásában jelent meg, s alapja Ábrányi Liszt-életrajza textológiai elemzésének.

Hosszan ír Liszt zongoraművészetéről, virtuozitásáról, mely soha sem volt öncélú, mindig csak eszköz volt „a legnagyobb költők magyarázatára”, vagy „saját géniusának mindenkit elmámorító nyilvánulására”, mondja. Érezhetően küzd a szavakkal és a magyar zenei terminológia megteremtésével, hogy visszaadja azt az élményt, színvilágot, vagy a „tomboló, felzaklató szenvedély”, „méla andalgás”, „édes dallamosság” árnyalatait, melyek a zongoragyárakban Liszt játéka nyomán egyenesen a hangszer megújulásához, az angol mechanika megteremtéséhez vezettek. Ábrányi szinte a jövő Zeneakadémia elnökét látja már a szeme előtt, amikor „a mai Liszt”-ről beszél, az „ünnepelet nagy zeneköltő”-ről, aki „az átszellemülés s költészeti kifejezés ama tisztaságát” képviseli, mely „sok tekintetben még fölötte [is] áll előadásban” a hajdani „nagyhirű virtuóz”-nak!

Ezen a ponton válik világossá, hogy az Ábrányi-életrajz nem csak tudományos igényű összeállított, feltehetően évek óta csiszolt munka, hanem propaganda célokat is szolgáló szónoki teljesítmény, mely a zeneszerzői életmű legfontosabb műfajait, a zongoraműveket, a szimfonikus költeményeket, a korábbi egyházzenei alkotásokat is számba veszi, hogy eljusson az 1856-os Esztergomi misétől, az 1865-ben ősbemutatóként a Pesti Vigadóban megszólaló Szent Erzsébet oratórium és az 1867-es Koronázási mise grádicsein át az 1873. évi pesti Liszt-jubileum Krisztus-oratóriumáig.

Az Ábrányi mögött álló hazai művészeti körök mindent elkövetnek annak érdekében, szólnak a záró mondatok, hogy „Liszt állandóan hazájához csatoltassék”, és az országos magyar zeneakadémia élén lángelméjével a magyar hazát „a legműveltebb államok sorába” emelje.

Ez az 1873-ban megjelent magyar Liszt-portré úgy rajzolja meg zseniális hazánkfia életútját, hogy közben itthon a hiány, a kiáltó zenei rászorultság látéleteivel a várakozás, a Haza hívásának megható dokumentumát hívja életre. Olyan írásmű született, melynek szeretettel átítatott megszólítása elől a Megszólított sem tudott kitérni.

ABSZTRAKT

SZÖNYINÉ SZERZŐ KATALIN

*Égi és földi csillagok erőterében.
Ábrányi Kornél Liszt-portréja 1873-ból*

A Liszt Ferencnél 11 évvel fiatalabb Ábrányi Kornél Liszt legbensőbb hazai baráti köréhez tartozott. 1860 októbere óta Ábrányi az első magyar zenei szaklap, a mintegy 16 évig fennálló *Zenészeti Lapok* tulajdonosa és főszerkesztője, és ebben a minőségében mindvégig Liszt Ferenc életművének fő eszmei támogatója. Amikor 1873-ban Budapest főváros november 17-ei megszületése előtt Liszt 50 éves pesti művészi jubileumának egyik ötletadója, majd az események legfontosabb szervezője és közreműködője, a november 9-én felhangzó *Krisztus* oratórium ünnepi műsorfüzetével, benne Ábrányi Liszt Ferenc életrajzával, érdekes bepillantást kapunk egy Liszt-kortárs zenetudományi alkotói műhelyébe. Egy alkalmi kiadvány köntösében az író valójában sok éves, komoly kutatásokra, a meszterrel folytatott személyes beszélgetésekre visszavezethető biográfiát nyújt a Pesti Vigadóban összegyűlt ünneplő közönség kezébe. 26 oldal terjedelmével ez az első jelentős magyar nyelvű munka, mely Liszt életét és munkásságát fél évszázadra visszatekintve élénk tárja. De az arckép, mely Ábrányi Kornél sajátos nézőpontjából kirajzolódik, mennyire hiteles? Beleszól-e a napi politika, a dualizmus kori magyar zenei élet Bécshez igazodó, egyensúlyra törekvő kulturális diplomáciája? Kérdések, melyeket csak gondos textológiai elemzéssel, a ma ismert adatok összevetésével tudunk megválaszolni.

* * *

*A Profile in the Force Field of Celestial and Terrestrial Stars –
Kornél Ábrányi's Portrait of Liszt from 1873*

Kornél Ábrányi was 11 years Ferenc Liszt's junior and belonged to latter's closest circle of friends in Hungary. From its foundation in October 1860 and during its 16 years of existence, he was owner and Editor-in-Chief of the first Hungarian musical journal (*Zenészeti Lapok*), in which capacity he also acted throughout as the main ideological supporter of Ferenc Liszt's lifework. Prior to the creation of the modern capital of Budapest (November 17, 1873), Ábrányi was one of the most important initiators, organizers, and contributors of the events connected to Liszt's 50-year artistic jubilee in Pest. Ábrányi's biography of Liszt, included in the festive programme booklet to the performance of the Christus oratorio (November 9), offers an interesting glimpse into the creative workshop of a musicologist who was Liszt's contemporary. In the guise of an occasional publication, handed out to celebratory audience gathered at the Pest Redoute (Vigadó), the author actually presents a biography going back to many years of serious research and personal

conversations conducted with the Master. With a length of twenty-six pages, Ábrányi's writing became the first significant work in Hungarian to present the life and work of Ferenc Liszt, looking back half a century. Only how authentic is the portrait that drawn from Kornél Ábrányi's specific perspective? Is it influenced in any way by the daily politics and the cultural diplomacy of Hungarian musical life, aligned with Vienna and striving for balance, during the age of dualism? These questions can only be answered through a careful textological analysis and by confronting of the data we are aware of today.